

KIUSAAMINEN KOTONA, KOULUSSA, TÖISSÄ JA HARRASTUKSISSA

Rovaniemen kaupungilta koulukiusaamista koskevaan keskusteluun osallistui koulupalvelukeskuksesta opimisen ja koulunkäynnin tukipalveluista vastaava oppilashuollon lähiesimies. Opetukseen liittyvät turvallisuuskysymykset ja myös kiusaaminen kuuluvat työtehtäviin. Työssä kiusaaminen tulee esille ohjeistusten kautta, esimerkiksi ohjeistamalla henkilökuntaa kiusaamistapauksissa. Kiusaaminen on tullut konkreettisesti vastaan aikaisemmissa rehtorin ja opettajan tehtävissä. Keskusteluun osallistui myös perusopetuksen koulukuraattori.

Molemmat näkivät kiusaamisen vaikeana ja erittäin monisyisenä asiana, johon tulee suhtautua vakavasti. Koulukiusaaminen on valitettava ilmiö, jota on ollut niin kauan kuin meitä ihmisiä on ollut. Voidaan jopa ajatella, että kiusaaminen ilmiönä kuuluu ihmisyyteen. Kiusaaminen yleisyyttä koulumaailmassa on hankala sanoa määrällisesti tarkkaan. Esiintymisen ajan tasalla olemiseksi kouluissa tehdään säännöllisesti kiusamiskyselyitä. Vaikka määrää ei voi tarkasti sanoa, on sitä kuitenkin aina liikaa.

Kiusaamista keinona tuottaa toiselle mielipahaa voidaan toteuttaa monella eri tavalla. Kiusaamista on sekä fyysistä että henkistä. Määrällistä jakautumista näiden kahden välillä on hankala arvioida. Yleisin kiusaamisen muoto on sanallinen nimittely, pilkkaaminen ja ilkkuminen, eli ns. ikävän läpän heitto. Fyysistä muodoista on esimerkkeinä töniminen, repiminen sekä toisen tavaroihin luvatta koskeminen ja niiden piilottelu. Henkistä kiusaamista on muun muassa porukan ulkopuolelle jättäminen. Jälkimmäinen on erityisesti tyttöjen käyttämää. Tytöt myös asettavat kiusattavia huonoon valoon, lähettävät ilkeitä viestejä jne. Tytöt ovat tässä hyvin taitavia kiusaajia. Sosiaalisen median käyttömahdollisuus on lisännyt kiusaamisen keinovalikoimaa.

Osallistujat kävivät keskustelua median luomasta mielikuvasta kouluissa lisääntyneestä väkivallasta oppilaiden välillä ja suhteessa opettajaan. Asiantuntijoiden omien kokemusten mukaan väkivaltaisuus ei ole lisääntynyt. Keskustelijoiden mukaan väkivalta tulee kouluihin ainakin väkivaltapeliin kautta opettaen lapsille ja nuorille ratkaisumenetelmiä kiusaamiseen. Mitä pienemmästä pelaajasta on kyse sitä suurempi vaara on oppia malleja peleistä. Myös lasten ja nuorten mielenterveyden häiriöt nähtiin riskitekijöinä vääränlaisten mallien omaksumiselle. Väkivalta kaikissa muodoissa nähtiin huonona asiana. Yksi osallistujista ehdotti keinoksi selvittää kiusaamisesta jonkin fyysisen kamppailulajin opettelemista. Usean osallistujan mielestä tämä ei ole oikea ratkaisu. Henkiseen kiusaamiseen vastaaminen fyysisillä keinoilla tuo mieleen hirvittävät seuraukset tuottaneet koulusurmat.

Yksi osallistujista on usean vuosikymmenen aikana ollut tekemisissä nuorten kanssa iltaisin oman harrastuksen kautta. Hänen kokemukseen mukaan kaupungilla olevien nuorten käytös on nykyisin paljon siistimpää kuin aikaisemmin. Toisaalta kaupungilla illalla oleilevien nuorten määrä on kyllä vähentynyt. Osallistujat pohtivat, että väkivalta on mahdollisesti siirtynyt pois yleisiltä alueilta. Tätä on edesauttanut kaupungin tiukentunut suhtautuminen illalla kaupungilla oleskeluun.

Millä tavalla kiusaamiseen voidaan puuttua koulutasolla? Kiusaamiseen vastataan kahdella tasolla: ennaltaehkäisevästi koko koulun tasolla ja tilanteita ratkaisevasti osallisten kesken. Koulukiusaamiseen puuttumisen yksi haaste on nuorten asennoituminen aikuisen antamaan apuun. Nuoret eivät välttämättä halua, että

aikuinen puuttuu kiusaamistilanteeseen. Avunantamisesta koetaan aiheutuvat vain lisää harmia, koska nuoret eivät luota aikuisten antamaan avun vaikuttavuuteen. Toinen haaste on kiusaamisen mahdollisuus tapahtua huomaamattomasti ja ulkopuoliselle näkymättömästi. Koululaiset voivat kiusata toisiaan myös koulumatkoilla ja vapaa-ajalla. Tapahtuvasta kiusaamisesta voi olla viitteitä, mutta varsinainen kiusaaminen tapahtuu koulun ulkopuolella. Miten siihen voisi puuttua koulun toimesta?

Rovaniemellä käytössä on Turun yliopistossa kehitetty Kiva koulu-malli, jossa korostetaan ennaltaehkäisevä ja varhaisen puuttumisen orientaatiota. Kyse on luokkatasoisesta työskentelystä, jossa järjestetään muun muassa erilaisia teemaluentoja. Rovaniemen kouluissa painotetaan ennaltaehkäisevää työtä järjestämällä mm. kiusaamiskyselyitä luokittain, joissa opiskelijat voivat nimettömästi kertoa luokassa/koulussa tapahtuvasta kiusaamisesta. Haasteena on nähdä milloin tarvitaan varhaista puuttumista ja millaisella vahvuudella lähdetään käsittelemään tilannetta.

Kaikissa kouluissa pitää olla Kiva-teamit, jotka käsittelevät varsinaisia kiusaamistilanteita. Käytännössä kiusatun kanssa työskentely on itsetuntotyötä ja välineiden antamista kiusaustilanteisiin sekä sosiaalisten taitojen vahvistamista. Käsitteilyssä ovat mukana molemmat osapuolet selvittämässä tapahtuman syitä. Tilanteet hoidetaan ensisijaisesti oppilaiden kesken. Kiusaamistilanteissa lapsia ja nuoria neuvotaan ottamaan yhteyttä nimettyihin kiva-teamin yhdyshenkilöihin. Käytännössä pitäisi riittää, että puhuu asiasta jonkun koulun aikuisen kanssa, jotka sitten ohjaavat apua tarvitsevan teamin luokse. Kaikissa kouluissa pitää myös olla oppilashuolto, joka osaltansa vastaa koulukiusaamiseen.

Vanhemmat tulevat mukaan, jos kiusaamistilanne on erityisen paha. Vanhemmat nähdään tärkeänä voimavarana. Toiveena on saada vanhemmista kasvatuskumppaneita myös kouluihin varhaiskasvatuksen tapaan. Tällä hetkellä haasteena on yhteydenpidon rakentuminen yhden opettajan päättävällään varaan. Kaikilla vanhemmilla pitäisi olla yhtäläinen oikeus kumppanuuteen. Suuri luokkakokokaan ei saa olla esteenä vanhempien kanssa yhteydenpitoon. Yhteydenotto on helpotettu käyttöön otetulla Wilma-järjestelmällä. Opettajilla on mahdollisuus lähettää reaaliaikaista tietoa lapsen toimista koulupäivän aikana. Vanhempien antaman palautteen mukaan välitetty tieto voisi olla joskus myös positiivista yleisen negatiivisen viestinnän sijasta.

Vaikka kaikissa kouluissa on teamit, toimivat ne hyvin erilailla. Esimerkiksi pienillä kouluilla on rajalliset resurssit toteuttaa toimintaa. Tämä on todellinen ongelma, koska pienten koulujen kouluissa on havaittu keskimääräistä enemmän kiusaamista. Tilanteet ovat yleensä hyvin monisyisiä, koska taustalla on usein monia sukupolvia jatkuneet sukuriidat. Lasten jatkaessa ja uusintaessa riitoja kietoutuu kiusaamistilanteeseen useampia ihmisiä jopa useammasta sukupolvesta. Vastatakseen tähän tilanteeseen tulee tuntee hyvin kylädynamiikkaa ja tapahtumien historiaa. Kylän ”nokkimisjärjestyksellä” voi olla suurtakin merkitystä asian ratkaisussa.

Nivelvaiheet, eli siirtymät alaluokilta yläluokille ja sieltä ammatilliseen koulutuksen sekä koulun aloitus ovat opintopolun kriittisiä kohtia. Niissä tulee panostaa mm. kiusaamisen estämiseksi luokan ryhmyttämiseen oppilaiden välisen luottamuksen aikaansaamiseksi. Opettajalla on keskeinen rooli. Onnistuakseen opettaja tarvitsee luottamussuhteen luokkalaisiin. Keinoja ovat mm. yhteisöllinen toiminta, yhteinen tekeminen, hyvä ja turvallinen ilmapiiri ja välituntien tekeminen mukaviksi esim. nuorisopalvelujen avulla. Kiusaaminen tapahtuu usein välitunneilla, joten niihin on tärkeää panostaa.

Kiusaamisessa on kyse ryhmäilmiöstä. Aktiivisia kiusaajia voi olla useampia. Mukana on usein hiljaisia apureita. Tämän kuvion murtamiseksi koulukuraattori on käyttänyt esimerkkinä Pekka Töpöhäntä tarinaa, joka on erinomainen tarina rohkeudesta mennä kiusatun puolelle. Lapset kuitenkin arvostavat sitä joka menee heikoimman puolelle, joten tätä ajatusta pitäisi aktiivisesti vahvistaa. Koulujen aikuisten ja myös johtajien yms. työpaikoilla pitää olla herkkänä negatiiviselle ryhmäytymiselle. Kukaan ei ole syntyjään kiusaaja, vaan se muodostuu ja vahvistuu ryhmäytymisen myötä.

Osallistuja pohtivat kiusaamisen syitä ja kiusatuksi valikoitumista. Kiusatuksi joutumista on tutkittu paljon, mutta siihen ei ole saatu selkeää vastausta. Tästä voi johtaa ajatuksen, että jokainen voi periaatteessa joutua kiusatuksi. Altistavana tekijänä keskustelijat näkivät huomiota herättävyyden esimerkiksi erilaisen pukeutumisen ja ruumiinrakenteen vuoksi. Osallistujan oman kokemuksen mukaan häntä kiusattiin koulussa ja myös myöhemmässä elämässä erilaisen pukeutumisen vuoksi. Yhtenä merkittävämpänä tekijänä nähtiin kateus. Kateutta herättävä lapsi tai nuori joutuu helpommin kiusauksen kohteeksi. Kateutta voi herättää muun muassa koulumenestys, luonne tai ulkonäkö.

Keskusteltiin liian aikaisen numeroarvostelun kannustavuudesta oppilaiden väliseen kilpailutilanteeseen. Rovaniemellä siirrytään numeroarviointiin kolmannen luokan keväällä. Tämä nähtiin liian aikaisin tehtynä siirtymisenä, koska lasten eritahtiselle kehitykselle annetaan liian vähän aikaa. Myöhemmällä siirtymisellä kehityserot ehtisivät tasaantua, jolloin estetään normaaliin kehitykseen liittyvien erojen leimaava ja eriarvostava vaikutus. Lasten tulisi antaa rauhassa kehittyä ja siirtyminen numeroarvosteluun tulisi tapahtua lempeämmin. Myös opettajalta poistuisi paine numeerisen arvosteluun liian aikaisessa vaiheessa. Oppimisen ja koulunkäynnin tukipalveluista vastaavalla on mahdollisuus vaikuttaa seuraavan opintosuunnitelma osalta siihen milloin siirtymä toteutetaan. Huomioitavaa on, että kyllä osaamis- ja taitoerot lasten välillä näkyvät luokissa ilman numeroita.

Arviointikeskustelu johdatteli kysymykseen käytöksestä. Ennen käytöksen tuli olla täysi kymppi, jotta oppilas katsottiin käytökseltään moitteettomaksi. Numeronkin alennus nähtiin moitteena. Tämä asetelma kuvastaa yleistä käsitystä kehumisen ylipistävästä vaikutuksesta. Lähtökohdiltaan kaikilla on käytöksestä kymppi, josta ei erikseen kehuta. Ainoa palaute, joka annetaan, koskee epäonnistumista numeron alentamisena. Nykyisin hyvä käytös on lähtökohtaisesti 8, jolloin mahdollistuu myös myönteisen palautteen ja palkkion antaminen. Vanhojen tapojen mukaisesti edelleen kuitenkin käytännössä pyritään siihen kymmppiin. Numeerisen käytösarvosanan sijasta olisi tarkoituksenmukaisempaa käyttää sanallista arviota. Se sekä antaa enemmän koululaiselle että kertoo hänestä enemmän mm. vanhemmille.

Erilaisuus ei aina ole negatiivisesti väritynyttä. Esille tuli esimerkki Ruotsista erilaisen yksilön positiivisesta vaikutuksesta koko luokkaan. Kyseessä oli erittäin ongelmallinen luokka, johon tuli vammaisen poika toisesta koulusta. Uuden tulokkaan myötä luokan ilmapiiri muuttui kokonaan. Oppilaat alkoivat huolehtia pojasta. Äkkiseltään voisi olettaa, että vanhat oppilaat olisivat alkaneet kiusaamaan poikkeavaa yksilöä. Ehkä kyseessä oli henkilö, jota ei kukaan voinut kadehtia, jolloin hänen läsnäolo synnytti mm. empaattisuutta negatiivisten tunteiden sijasta. Tapahtunut muutos oli opettajan näkökulmasta täysin ennakoimaton ihme. Tutkijoiden mukaan kyse oli ilmiöstä, joka olisi mahdollista toistaa muualla.

Pitempiaikaisen kiusauksen kohteeksi joutuvat yleensä sellaiset, jotka kärsivät siitä enemmän. Ne joihin kiusaaminen ei näkyvästi vaikuta, jäävät kiusauksen ulkopuolelle. Osallistujan omakohtaisen kokemuksen mukaan juuri hänen välipitämättömyys esti joutumasta pidempiaikaisen kiusaamisen kohteeksi. Tärkeä

kysymys kuuluukin, että miten lapsille ja nuorille saadaan luotua niin vahva itsetunto, ettei kiusaaminen tepsä? Tärkein ennaltaehkäisykeino voisikin olla valmentaa lapset riittävän vahvoiksi, että he kestävät mm. kiusaamisen. Kiusaamista näkyy jo tarhoissa yms., joten työ on aloitettava jo siellä tukemalla heikompia yksilöitä ja antamalla kiusaajille muuta puuhaa.

Ennen kiusaamista estävänä tekijänä oli ylemmillä luokilla olevat isoveljet ja -siskot. Aikaisemmin perheet olivat niin isoja, että lapsia riitti samaan aikaan useammalle luokalle. Kiusaamistilanteissa vanhemmat menivät estämään nuorempien sisarusten kiusaamisen. Nykyisin tätä tukimuotoa ei ole enää. Vaihtoehtona voidaan nähdä koulujen kummi- ja tukioppilastoiminta, jossa ylemmillä luokilla oleva tukikaveri tukee alemmalla luokalla olevaa koululaista. Tämä estää kokemuksen mukaan hyvin kiusaamista. Tärkein huomio on, että tukihenkilö on vanhempi ja ylemmältä luokalta.

Yleinen käsitys kiusaajista jollain tavalla reppanoina on usein väärä, koska kiusaajaksi ajautuva lapsi tai nuori on yleensä sosiaalisesti taitava. Kiusaaja osaa lukea toisten käytöstä ja saa aikaan halutun kaltaisen reaktion. He ovat myös taitavia manipuloimaan muita mukaan kiusaamiseen. Kiusaaminen on aina kiusaajalle jollain tavalla palkitsevaa. He saavat siitä esimerkiksi tunteen vallasta. Osallistujat pohtivat, että jatkaako koulukiusaaja kiusaamista myös jatkossa esimerkiksi työelämässä. Tämä nähtiin mahdollisena, koska kiusaaja oppii ja harjaantuu taitavaksi sosiaalisessa pelissä. Oppimallaan toimintamallilla kiusaaja saa myös myöhemmin haluamansa palkkion tai tuloksen. Tästä jatkumosta oli myös henkilökohtaista kokemusta. Entiset kiusaajat ovat työelämässä johtotehtävissä.

Kiusaajat eivät yleensä ajattele oman toiminnan seurauksia, vaikka kiusaamisella on merkittäviä vaikutuksia kiusatun elämään. Kokemusten mukaan kiusaaminen voi johtaa niin pahoihin henkisiin traumoihin, ettei yksilö kykene koskaan töihin. Kiusattu kokee jäävänsä yksin ja tuntee itsensä huonoksi. Nuorisopsykiatrian ammattilaiset ovat kertoneet, että nuorten ongelmien taustalla on hyvin usein nuoren itsetunnon särkenyt kokemus kiusaamisesta. Kiusaamisella voi näin ollen olla isot negatiiviset vaikutukset lapsen ja nuoren elämään nyt ja tulevaisuudessa. Tämän vuoksi kiusaamisen seurauksia ei voi koskaan vähätellä. Kiusaamisesta ja sen seurauksista tehtyjen tutkimusten myötä on tietoisuus kiusaamisen merkityksistä lisääntynyt. Tämä on lisännyt kielteistä asennoitumista kiusaamiseen. Enää ei puhuta vähätellen normaalista pienestä kiusaamisesta. Samalla on myös kehittyneet välineet vastata tähän ongelmaan.

Myös opettaja kokevat joutuvansa kiusaamisen kohteeksi. Oppilaat voivat sanoa melkein mitä vain opettajalle. Opettajat ovat tiukilla, kun vastassa on kiusaava luokka. Yksi osallistuneista kertoo olleensa tyttöluokalla, joka kiusasi nuorta miesopettajaa. Käytännössä opettajilla on vähän välineitä puuttua oppilaiden häneen kohdistuvaan kiusaamiseen, tai yleensä oppilaiden käytökseen koulussa. Kiusaamisen estämiseksi opettajalla tulisi olla henkinen ylivalta oppilaisiin. Toimivaksi koettu auktoriteetti on hillittyä hallintaa ilman minkäänlaista provokaatiota. Tässäkin tilanteessa pelastaa vahva itsetunto, mutta mitä käytännön välineitä opettajakoulutus antaa kiusaamistilanteiden hoitamiseen tai niiden estämiseen?

Koulumaailman lisäksi kiusaamista esiintyy kaikilla muilla ihmiselämän alueilla. Kiusaamisen voi alkaa ihan pienenä. Esimerkiksi vanhemmat voivat kiusata lapsiaan tai kiusaamisen kohteeksi voi joutua päiväkodissa. Kiusaamista tapahtuu työpaikoilla, jossa kaikki johtajat mukaan lukien voivat joutuvat kiusaamisen kohteeksi. Esimerkiksi jokaisen epäonnistumisen kohdalla syylliseksi asetetaan johtaja. Kiusaamista on nähtävissä myös armeijassa.